

ÜSTÜN YETENEKLİLİK NEDİR?

Renzulli'nin (1986) üç halka modeline göre üstün yeteneklilik;

Renzulli, üstün yetenekli kişiler için bu modelde yer alan özelliklerin yani; genel yetenek, genel yaratıcılık ve görev sorumluluğu kavramlarının birleşimini geliştirebilen ve insan performansının kıymetli alanlarından bir ya da birkaçına uygulayabilen bireyler olarak bahsetmiştir.

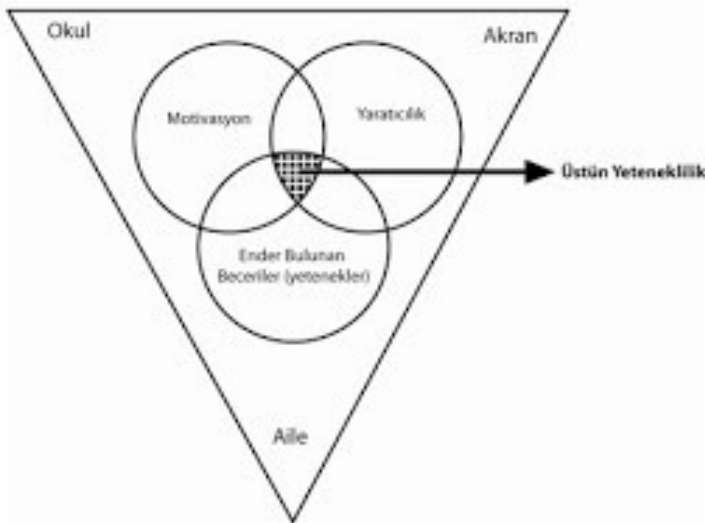

Şekil 1: Renzulli'nin Üç Halka Kuramı'nın Şematik Gösterimi

Genel yetenek ile akıcı sözcük kullanma, bilgileri çabuk hatırlama ve aktarma gibi kabiliyetleri, özel yetenek ile de sanatsal (resim, müzik, dans vb.) becerileri ifade etmektedir. Üç halka modelinin ikinci etkeni olarak yer alan yaratıcılık etkenini ise yeni fikirler oluşturma ve bu fikirleri oluşan durumlara uygulayabilmek olarak ifade etmiştir. Son etken olarak yer alan görev sorumluluğu kavramını açıklarken Renzulli, başladığı bir işi bitirme bunun için gerekli bütün motivasyona sahip, kendinden emin, başarıya isteği gibi özellikleri ifade etmiştir.

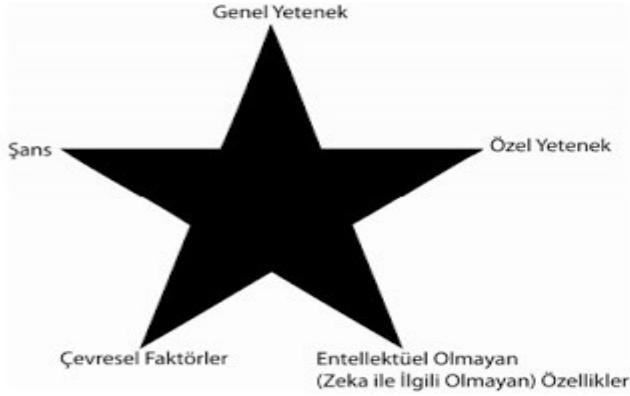
Mönks'ün Çok Faktörlü Üstün Yeteneklilik Modeli

Mönks (1992), üstün yeteneklilik tanımlamasını oluştururken Renzulli'nin üç halka modeli yaklaşımına yeni üç etken dahil etmiş ve çok faktörlü üstün yeteneklilik modelini oluşturmuştur.

Mönks çok faktörlü üstün yeteneklilik modelinde ele aldığı üç yeni etkeni; üstün yetenekliliği etkilediğini düşündüğü aile, okul ve yaşlılarıyla etkileşim olarak adlandırmıştır. Çevrenin üstün yeteneklilik üzerinde davranış değişikliklerine neden olabileceğini ve bireyi motive edici ekteye sahip olacağını ifade etmiştir. Mönks, bu modelinde yer alan altı faktörün birbiriyle oluşturduğu pozitif etkileşimin üstün yeteneklilik performansını ortaya çıkaracağını belirtmiştir.

Tannenbaum'un Denizyıldızı Üstün Yeteneklilik Modeli

Denizyıldızı modeline göre kişinin üstün yeteneklilik özelliği gösterebilmesi için genel yetenek, özel yetenek, zeka ile ilgili olmayan özellikler, çevresel faktörler ve şans olmak üzere beş etkene sahip olması gerekmektedir. Bu beş etken bir bütün olarak yer almalı her etken yalnız başına yeterlilik göstermemektedir. Başka bir ifadeyle etkenlerden dört tanesinin bir arada oluşu beşinci olmadan bir anlam ifade etmemektedir.

Winner (1996), üstün yetenekliliği belli bir alanda üstün beceri ortaya koyan, yüksek düzeyde yeni fikirlere sahip, görev sorumluluğuna sahip ve sahip olduğu özellikleri sergileme durumu olarak ifade etmektedir. Ayrıca üstün yeteneklilikten bahsederken Winner, üç sıra dışı özellikten bahsetmektedir.

1. **Erken Gelişmişlik:** Üstün yetenekli çocuklar kimi alanlarda yaşlılarından daha erken bir takım birikime sahip olabilirler. Gelişmiş bir dil, matematik, görsel sanatlar vb. bunlara örnek olabilir.

2. **Hızlılık:** Üstün yetenekli çocuklar normal çocuklardan daha kolay ve çabuk öğrenebilmektedir.

3. **Derinleşmeye ilgi:** Üstün yetenekli çocuklar dikkatleri çeken bir konuya yoğunlaşarak fazla ilgi gösterirler.

Sternberg ve Zhang'ın (1995) ortaya koyduğu beşgen kuramında üstün yetenekli bireylerin nadirlik, mükemmeliyetçilik, kanıt, üretkenlik ve değer olmak üzere beş etkene sahip olması gerekmektedir.¹³Sternberg beşgen kuramında ortaya koyduğu değişkenleri bir bütün olarak ele alır ve üstün yetenekli bireyin bu özelliklere sahip olması gerektiğini ifade ederek ve sadece IQ uygulamaları sonucuna göre bir tanımlama yapılmasının doğru olmadığını savunmaktadır.

Sternberg ve Zhang'ın Beşgen Kuramı

Üstün yeteneklilikle ilgili ortaya konulan modeller ve tanımlamalara göre; bilincin erken gelişmesi, çabuk kavrama yeteneği, merak güdüsü, akranlarına göre daha gelişmiş kelime dağarcığına sahip olma, olağandışı problemleri çözmeye istekli olma, yaratıcı fikirler üretme, toplumsal sorunlara duyarlılık gibi özellikler üstün yetenekliliğin belirtileri olarak düşünülmektedir.

Uluslararası tanımlamalara bakıldığında üstün yeteneklilik ile ilgili farklı bakış açıları olduğu görülmektedir. Bu konuya hassasiyet gösteren ülkelerin başında gelen Amerika Birleşik Devletleri ise yapmış oldukları Amerikan Kongresi'nde (1978) üstün yetenekliliği, "okul öncesi, ilk veya ortaokul seviyesinde kanıtlanmış bir potansiyele, yeteneğe sahip; entellektüel, yaratıcılık, spesifik akademi gibi alanlarda üst düzey performans ortaya koyan veya liderlik yeteneği gösteren; görsel alanlarda üstün başarı gösteren, etkinlikleri okul tarafından yeterli seviyede karşılanamayan çocuk" olacak biçimde tanımlamıştır.¹⁷

Türkiye'de üstün yetenekli çocuk hakkında kabul gören tanımlamalardan bir diğeri ise, bilinçsel (zihinsel) yeteneklerinin veya zeka alanlarının birçoğunda kendi yaş grubunda yer alan çocuklara göre üst düzey gelişim gösteren veya özgüvene sahip olan yaratıcılık yönü kuvvetli ve başladığı işi tamamlamada yüksek vazife bilinci olan bireyler biçiminde ifade edilmektedir.

ÜSTÜN YETENEKLİ ÇOCUKLARIN ÖZELLİKLERİ

Dr.Karen Rogers (1995), 241 çocuğa uyguladığı araştırmasında üstün yetenekli çocuklara yönelik özellikleri şu şekilde açıklamıştır:

- Üstün yetenekli çocukların %99,4'ünün öğrenme hızları yüksektir.
- Üstün yetenekli çocukların %99,3'ünün kelime hazineleri yaşlarına göre oldukça ileri düzeydedir.
- Üstün yetenekli çocukların %99,3'ü harika bir hafızaya sahiptir. Öğrendiklerini unutmaları zordur.
- Üstün yetenekli çocukların %97,9'unun merak güdüsü gelişmiştir. Akla gelmeyecek sorular sorarlar.
- Üstün yetenekli çocukların %96,1'inin bazı zamanlarda akranlarına göre daha olgun davranışlar göstermektedir.
- Üstün yetenekli çocukların %95,9'unun mükemmel bir mizah gücü bulunmaktadır.
- Üstün yetenekli çocukların %93,8'inin dikkat düzeyleri çok yüksektir, gözlemlene özellikleri gelişmiştir.
- Üstün yetenekli çocukların %93,5'i başka insanların ihtiyaçlarına karşı duyarlıdır, merhametlidir.
- Üstün yetenekli çocukların %93,4'ünün hayal gücü gelişmiştir, yaratıcı çalışmalar oluşturmaktadır.

- Üstün yetenekli çocukların %92,9'unun matematiksel kabiliyetleri gelişmiş, sayısal kavramlar konusunda yeteneklidir.
- Üstün yetenekli çocukların %90,3'ünün adalet ve dürüstlük kavramları gelişmiştir.
- Üstün yetenekli çocukların %89,4 'ünün karmaşık zihinsel aktiviteleri (bulmaca, yapboz vb.) kolaylıkla çözebilmektedir.
- Üstün yetenekli çocukların %88,3'ünün zihinsel ve fiziksel enerjileri yüksektir.
- Üstün yetenekli çocukların % 85,9'unu ilgi duydukları konuya karşı duyarlıdır.
- Üstün yetenekli çocukların % 84,1'inin sorgulayıcı yönleri güçlüdür.
- Üstün yetenekli çocukların % 80,3'ü oldukça fazla okuyor.

Bir başka akademisyen Kokot ise üstün yetenekli çocuklara ait özellikleri hem olumlu hem de olumsuz yönleri ile tanımlamıştır. Kokot'a (1999) göre üstün yetenekli çocuklar çabuk öğrenirler, soyut düşünürler, olayları sorgular, bağımlı olmadan yalnız çalışabilirler, espri yetenekleri güçlü, hafızaları kuvvetli, toplumsal olaylara karşı sorumluluk algıları gelişmiştir, birden farklı alana ilgi gösterirler, fiziksel ve zihinsel enerjileri oldukça yüksektir, olaylar karşısında empati kurarlar, duygusal olarak hassas yapıdadırlar. Tüm bu olumlu özelliklerin yanı sıra üstün yetenekli çocuklarda, olumsuz bir takım özelliklerde görülebilmektedir. Bunlar; ilgilenmedikleri konularda dikkatsizdirler, çalışmalarında yardım almaya direnebilirler, eleştirel davranışlar sergileyebilirler, inatçı yaklaşımlar ortaya koyabilirler, duygusal olarak kırılgan egolarının olduğunun yanı sıra eleştiriye kapalı oldukları söylenebilir.

Bedensel Özellikleri

Üstün yetenekli çocuklar doğdukları andan itibaren normal çocuklara göre farklı bir gelişim düzeyine sahiptirler. Üstün yetenekli çocuklar bedensel olarak akranlarından daha ağır, boyları daha uzun ve sağlıklı doğar. İç organları da dış organları gibi gelişmiştir. Üstün yetenekli çocukların fiziksel gelişimleri her yaşta akranlarına göre sağlıklı ve güçlüdürler. Bedensel engelli olanlarına az rastlanır. Üstün yetenekli çocuklar, normal çocuklara göre konuşmaya erken başlarlar. Hafızaları oldukça kuvvetlidir, öğrendiklerini kolay kolay unutmazlar. Üstün yetenekli çocukların omuz ve kalçaları geniştir.

Duyarlı bir sinir sistemine sahip olan üstün yetenekli çocuklar aşırı hareketlidirler. Enerjilerini yüksek olmasından dolayı yaşlıtlarına göre daha az uyurlar. Zihinsel ve fiziksel enerjilerinin yüksek olmasından dolayı üstün yetenekliler hiperaktif olarak adlandırılmamalıdır. Hiperaktif çocuklar kontrollü davranış sergileyemezler ve dikkatleri dağınık olur. Üstün yetenekli çocuklar ise ilgilendikleri konularda dikkatlerini yoğunlaştırabilir ve kontrollü davranışlar sergileyebilirler. Algılama yetenekleri gelişmiş, duyu organları keskindir. Dikkat ve koordinasyon düzeyleri çok yüksektir.

Zihinsel Özellikleri

Öğrenme konusunda oldukça istekli olan üstün yetenekli çocukların zihinsel yetenekleri oldukça gelişmiştir.Üstün yetenekliler kavramsal olarak yaşlıtlarından ileridedirler, diğer bir ifadeyle soyut düşünebilmektedirler. Kavramlar arasında mantıksal ilişki kurarlar. Karmaşık ve olağandışı etkinliklerden hoşlanırlar. Eğitim aldıkları okullarda karşılaştıkları rutin ve tekrarlar bu çocukları sıkıkmaktadır.

Üstün yetenekli çocuklar güç ve karmaşık problemleri kolaylıkla çözebilmektedirler. Geniş bir hayal gücüne sahiptirler. Üstün yetenekli çocuklar kendi yaşlıtlarına göre daha yenilikçi ve farklı düşünceler ortaya koyarak, yaratıcı ve başkalarının düşünmediği fikirler üretebilmektedirler. Bu çocuklar geniş bir kelime dağarcığına sahiptirler. Akıcı konuşur ve kelimeleri kolayca kullanabilmektedirler. Hafızaları oldukça kuvvetli

olan üstün yetenekli çocukların ezber yetenekleri gelişmiştir. Öğrendikleri bilgileri kolay kolay unutmazlar. Üstün yetenekliler kendilerine uygun çalışma yöntemini oluşturmak için birçok yöntem denerler ve uygun olanı bulurlar. Üstün yetenekli çocukların yüksek eleştirel kabiliyetleri vardır. Sanatsal yetenekleri var olduğundan sanat alanlarından birinde yüksek kabiliyet gösterirler. Karşılaştıkları güç durumlar karşısında alternatif çözümler üretebilirler.

Kişilik Özellikleri

Üstün yetenekli çocuklar, kişilik olarak bağımsızlık özelliği göstermektedirler. Üstün çocuklar birden fazla işi aynı anda yapabilirler, ulaşmak istedikleri yüksek idealleri vardır, çevre sorunlarına karşı duyarlıdır, olaylar karşısında inandırıcı mantıksal cevaplar ararlar, kendilerine olan güvenleri yüksektir. Bu nedenle düşündüklerini kolaylıkla söylerler. Savundukları fikirlerinden vazgeçmezler. Münazara yetenekleri yüksektir, doğruluğuna inandıkları konuyu sonuna kadar savunurlar. Estetik ve güzellik her anlamda önemlidir, her detaya dikkat ederler.

Üstün yetenekli çocuklar duygusaldır. Adalet, güven ve sadakat üstün çocuklar için önemlidir. Haksızlığa katlanamazlar. Yaşadıkları olayları kontrol edebileceklerine inanırlar, kadercilik yapmazlar. Üstün yetenekliler arkadaşları tarafından sempatik bulunurlar. Mizah anlayışları ve esprî yetenekleri akranlarından daha gelişmiştir.

Sosyal Özellikleri

Üstün yetenekli çocuklar yaşıtlarına göre sosyal ilişkilerde daha olgun davranışlar göstermektedirler. Sergiledikleri olgun davranışların karşılığını akranlarından bulamadıkları için kendilerinden büyük bireylerle arkadaşlık etmeye, yakınlık kurmaya çalışmaktadırlar.

Üstün yetenekli çocukların hissetme duyguları gelişmiş olduğundan, sizin düşündüklerinizi kolay anlarlar. Üstün yetenekli çocuklar yaşıtlarından farklı olduklarını fark ettikleri için bunları etrafındaki bireylere de hissettirmeye çalışırlar.

Küçük yaşlardan itibaren hedeflerinden vazgeçmeden ilerler. Üstün yetenekli çocukların en ince detaylara kadar düşünen ve inceleyen mükemmeliyetçi yapıları vardır. Belirsizlik taşıyan konulara daha çok ilgi duyarlar. Hakkında kimin ne düşündüğüne aldırış etmezler. Kendi koydukları kuralların kabul edilmesini isterler. İlgi duydukları konuları her koşulda dile getirmekten hoşlanırlar. Vazife ve sorumluluk almaktan asla kaçınmazlar. Sosyal aktivitelere katılmak ve öncülük etmeyi çok severler. Kendi akranlarının dışındaki daha büyük çocuklarla karmaşık oyunlar oynamaya istekli davranırlar.

Üstün yetenekli çocuklar risk almaktan hoşlanırlar bu nedenle lider olmaya isteklidirler. Grup aktivitelerinde ekibin gereksinimleri çabuk kavrarlar ve ekipte yer alanların duygularına, ihtiyaçlarına değer verirler. Üstün yetenekli çocuklar çevrelerince uyumsuz, olağan dışı davranışları olan, tuhaf bireyler olarak görülebilirler.

Üstün yetenekli çocukların sahip olduğu sosyal özellikler rehberlik hizmetleriyle desteklenmediğinde bir takım olumsuz durumlarında ortaya çıkabileceğinden bahsedilmektedir. Üstün yetenekli çocukların birçoğunun kendi hedefleri ile toplumun isteklerinin arasında sıkışıp kaldığını ve bunun neticesinde yalnız kaldıklarını ve acı çektiklerini, bir çelişki yaşadıklarını ifade etmektedir. Üstün yetenekli çocukların sahip olduğu zihinsel, duygusal ve sosyal beceriler ile ilgi duydukları konuların kendi akranlarından farklı olması olağan gelişim gösteren akranlarıyla birlikte etkinlikler yapmasını, oyunlar oynamasını ve iletişim kurma imkanını güçleştirmektedir. Yalnız kalma ve dışlanmışlık riskiyle karşı karşıya kalan bu çocuklar, çevrelerince de kendini beğenmiş olarak algılanabilmektedirler.

Bu kısımda ifade edilen olumlu ve olumsuz özelliklerin birçoğu kalıtsal yollarla kazanılmış özellikler değildir. Aktarılan özellikler sosyal özellikler olduğu için üstün yetenekli çocukların çevreleriyle kurdukları etkileşimin, çevrenin sunduğu sosyo-ekonomik olanakların bir sonucu olarak ortaya çıkabilmektedir.

Öğrenme Özellikleri

Üstün yetenekli çocuklardan etkili ve verimli bir şekilde faydalanmak isteyen toplumlar bu çocuklara aktaracakları bilgilerin nasıl bir eğitim ortamında sunulması gerektiğini, etkili bir öğrenmenin nasıl sağlanacağını bilmesi gerekmektedir. Bu nedenle üstün yetenekli çocukların öğrenme özelliklerinin iyi bilinmesi gerekmektedir.

Üstün yetenekli çocuklar kavramlar arasında bağlantı kuran öğrenme yöntemlerini tercih ederler. Okudukları her şeyde anlam bütünlüğü ararlar. Gözlem yetenekleri oldukça gelişmiştir. Soyut düşünme yetisi, kavramlaştırma, sentezleme, tümevarıma dayalı öğrenmeye ve sorun çözmeye ilgi duyarlar. Zihinsel etkinliklerden hoşlanırlar. Kavramlar arasındaki neden – sonuç ilişkilerine ilgi duyarlar, bağlantıları gözden kaçırmazlar. Sayı sitemleriyle ilgilenmekten hoşlanırlar. Zaman kavramı yaşlılarından daha gelişmiş olduğu için düzen ve istikrardan hoşlanırlar. Okumaya karşı aşırı ilgi duyarlar.

Bu çocuklar meraklı ve sorgulayıcıdır. Merak ettikleri konuları sonuca ulaşmaya kadar araştırırlar. Düşünme hızları yaşlılarından çok daha yüksektir. Şüphelidirler, yaşantıları olağan kabul etmez eleştirel düşünürler. Kendilerini eleştirmekten kaçınmazlar. Özdenetim sağlarlar. Bağımsız çalışmaktan hoşlanırlar. Yeni bir şeyler yapacak mucitçe çalışmalara aşırı ilgi duyarlar. Farklılık yarattığınız konularda dikkat süreleri daha uzun olur ve konuya aşırı yoğunlaşırlar. Farklı konularda bilgi edinebilmekte ve edindikleri bilgiyi belleklerinde saklama özelliği gösterebilmektedirler. Güçlü hafızalarının olması edindikleri bilgileri istedikleri anda çok hızlı hatırlamalarını sağlamaktadır. Kelime hazinelerinin geniş olması anlam kurmalarını ve anlamlı bir şekilde ifade etmelerini sağlamaktadır. Normal çocuklara nazaran daha uzun tunceler kurmaktadır. Üstün yetenekli çocukların öğretim aşamasında buldukları sınıfın ortalama iki üstü olan sınıf basamağında bilgiye sahip oldukları, özellikle bazı konularda bu daha da fazla bir düzeyde bilgiye sahip oldukları ortaya konulmuştur. Özellikle; matematik, fen bilimleri ve dil bilimleri gibi alanlarda başarılı olmaktadır.